

In het noorden van Nederland gaat het juist goed, behalve aan de randen

REPORTAGE

TEKST Radboud Engbersen en Monique Kremer
FOTO Merlin Daleman / Hollandse Hoogte

Serie Economie aan de randen van Nederland

Zuid, oost, noord, west – niet overal gaat het economisch even best. Nederland klimt uit het dal van de financiële crisis, maar de verschillen in het land zijn groot. De werkloosheid is ongelijk verdeeld over de regio's. Radboud Engbersen en Monique Kremer verkennen in de serie 'Economie aan de randen van Nederland' de staat van de economie aan onze lands- en zee grenzen. Eerder waren ze in Zuid-Limburg en de Achterhoek. In deze derde aflevering: het noorden.

Het noorden is al decennialang een nationaal zorgenkindje. Op allerlei manieren is er vanuit Den Haag geïnvesteerd – de haven in Delfzijl, de komst van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) en eerder de PTT, al is de zweeftrein er nooit gekomen. Onlangs werd door columniste Heleen Mees geopperd om mensen maar naar de Randstad te laten verhuizen. Onzin, zo blijkt uit onze een reis naar het noorden.

De Randstad als de motor van de Nederlandse economie is een beeld dat volgens Jouke van Dijk, hoogleraar regionaal arbeidsmarktbeleid, volstrekt achterhaald is. In zijn werkkamer op de Zernike Campus van de Groningse universiteit legt hij uit dat de verschillen tussen het noorden, oosten, zuiden en westen van Nederland kleiner aan het worden zijn. 'Tussen 1975 en 1995 was de Randstad inderdaad de motor van de nationale economie, maar sindsdien is er een heel ander patroon ontstaan. De

grootste kans op werk is nu in een ring rondom de Randstad die loopt van de kop van Noord-Holland over Flevoland, het zuiden van Friesland, via Zwolle, Apeldoorn naar Brabant. Was in 1992 de werkloosheid in het noorden nog twee procent hoger dan in de Randstad, nu is dat nog maar een half procent of minder.'

Wortels

Terwijl de verschillen tussen landsdelen kleiner worden, nemen de verschillen daarbinnen toe. Van Dijk: 'Binnen de Randstad heb je een noord- en een

zuidvleugel. De noordvleugel doet het uitstekend, maar in Rotterdam is het grote ellende. Daar wonen ongeveer net zoveel werklozen als in het hele noorden. Groningen met in zijn slipstream Assen en ook Leeuwarden doet het hartstikke goed. Er zijn inmiddels al meer dan 200.000 inwoners en de universiteit trekt enorm veel studenten aan. De stad is ook een gewilde locatie voor ICT-bedrijven. Niks aan de hand dus.' Maar aan de randen, vooral in Oost-Groningen en langs de Waddenkust, manifesteren zich de problemen. Hier is sprake van 'een uitsortingsproces', zoals Van Dijk het noemt. De jongeren die wat willen en kunnen, trekken naar de plaatsen met hoger en universitair onderwijs, zoals Groningen en Leeuwarden. Wat overblijft in de dorpen zijn lager opgeleide jongeren waarvoor nauwelijks of geen werk meer is. Van Dijk: 'Men heeft het weleens over *braindrain* van het noorden naar de Randstad – dat is maar een klein beetje het geval, de echte *brain-drain* is binnen de regio.'

Van Dijk schetst hoe digitalisering en robotisering de banen aan de onderkant doen verdwijnen en hoe deze processen zich van de industrie naar de dienstensector hebben verplaatst. 'Elk dorp had vroeger een bank en een verzekeringsbedrijfje en wat al niet meer, die bedrijvigheid is nu allemaal weg. Je ziet de banen op mbo 2- en mbo 3-niveau in de buitengebieden verdwijnen, de slimsten gaan naar de stad. Wat daar achterblijft, zijn de ouderen, immobielen en de lager opgeleiden.'

Op weg naar de Zernike Campus zat de bus inderdaad vol met internationale, vooral Aziatische

studenten. De stad Groningen toonde zich voor de bezoeker op zijn levendigst. Lopend vanuit het station staat daar meteen het Groninger Museum. Fraaie opgeknapt winkelstraten leiden je vervolgens naar het hart van de monumentale stad. Stedelijkheid, levendigheid en beleving alom. De studentenvereniging was luideruchtig aanwezig. Hoe is het buiten de stad Groningen? We worden na het gesprek met Jouke van Dijk bij de Zernike Campus opgehaald door Thea van der Veen, oud-wethouder van Delfzijl voor de PvdA, en net aangesteld als nieuwe wethouder in Menterwolde. We rijden langs het Winschoterdiep, en ze vertelt hoe haar man zich nog de enorme bedrijvigheid rond de werven kan herinneren toen hij als kind langs het kanaal fietste. Die enorme bedrijvigheid is weg, ook hier heeft technologisering veel blauweboordenwerk overbodig gemaakt, maar er is nog steeds een maritieme industrie rond Hoogezand-Sappemeer met tal van *hightech*-toeleveranciers. Het is een tak van industrie die diep in het economisch DNA van de streek is verankerd, eeuwenoude wortels heeft, maar erin is geslaagd met vindingrijk ondernemerschap tot de dag van vandaag te overleven. We hebben het eerder gehoord: krimpregio's doen er goed aan een scherp zicht te hebben op hun economisch DNA en hun trots en tradities niet alleen te koesteren, maar voortdurend te vernieuwen. Van der Veen vertelt ook iets wat we eerder in de Achterhoek hebben gehoord: er zijn nauwelijks genoeg vakmensen, zoals lassers, in de eigen regio te vinden voor het werk op de werven. Vooral Oost-Europeanen doen er het werk.

Aan de randen, vooral in Oost-Groningen en langs de Waddenkust, manifesteren zich de problemen

Flirt

We rijden langs Slochteren, het epicentrum van het aardbevingsgebied, via Zuidbroek en Muntendam, waar het gemeentehuis van Menterwolde staat, dieper het Oldambt in. We passeren op het oog mooie dorpen met hier en daar prachtige statige huizen. Thea van der Veen vertelt wat ze kosten – een fractie van de bedragen die je elders op verhitte woningmarkten moet betalen. In de stad Groningen hadden we in de etalages van makelaarskantoren gezien dat je daarentegen voor een gerenoveerd arbeidershuisje hoge bedragen moet neertellen. Het is een illustratie van het betoog van Jouke van Dijk: binnen regio's tekenen zich grote verschillen af.

Thea van der Veen vertelt vooral wat we níét zien. De verborgen problemen in de dorpen, de armoede, huiselijk geweld en de gezondheidsachterstanden door ongezonde leefstijlen. Ze maakt zich grote zorgen over de werkloosheid onder de laaggeschoolde jongeren en het relatief grote aantal onder hen dat met rechtsextremisme flirt. Met het gangbare systeem van arbeidsbemiddeling zijn ze volgens haar kansloos. Ze ziet maar één effectieve maatregel en dat is een radicaal geïndividualiseerd aanpak waarbij werkloze jongeren bijna een-op-een begeleid worden en geplaatst worden in kleine bedrijven of organisaties.

Ze vertelt dat op veel plaatsen de PvdA uit het bestuur is verdwenen. Veel PvdA-stemmers zijn overgestapt naar de SP en de PVV, partijen die in veel dorpen voet aan de grond hebben gekregen en ook het gat vullen dat de Communistische Partij (CPN) heeft achtergelaten*. Een verklaring voor de populariteit van de PVV in perifere regio's is dat het electoraat zich in de steek gelaten voelt door stedelijke politieke elites. 'Onze traditionele kiezers lopen weg omdat ze vinden dat ze geen goed antwoord krijgen op de thema's van krimp en langdurige werkloosheid.'

De zorgen over het noorden kennen een lange geschiedenis. Jouke van Dijk had die ochtend verteld over de sociografische studie *Bedreigd bestaan* uit 1959 over Noord-Groningen. De sombere verwachtingen van toen zijn niet uitgekomen. Het gebied is niet ontvolkt geraakt, dorpen blijken over verrassende veerkracht te bezitten als voorzieningen wegvallen – wel voorspelt Van Dijk dat een aantal perifeer gelegen kleine dorpen het moeilijk gaan krijgen. Van Dijk over *Bedreigd bestaan*: 'De notabelen in het Groningse gebied maakten zich toen

uitermate zorgen. Destijds over het verdwijnen van de landbouw en het wegtrekken van mensen. Maar wat is er gebeurd? De werkgelegenheid in de landbouw is sterk gereduceerd, maar de economische betekenis is nog steeds groot in termen van omzet en export. Het aantal mensen in absolute zin is zelfs toegenomen in dat gebied! Maar door het uitsortingsproces van de laatste jaren zie je dat er kleine dorpen zijn waar geen bedrijven en voorzieningen meer zijn. Als een dorp geen énkél bedrijf meer heeft, dan is er ook geen sponsor meer voor de voetbalvereniging, want het winkelcentrum in de stad doet dat niet. Dan gaat het wringen en knijpen. Uit onderzoek van mijn collega Tialda Haartsen blijkt dat de leefbaarheid in dorpen van 500 inwoners over het algemeen iets positiever wordt ervaren dan van dorpen met 5000 inwoners, ook al zijn er minder voorzieningen. Wat heb je nodig? Tien goede burens én een ankerpunt in het dorp waar je elkaar treft! Dat kan een huisartspost, school, café of winkel zijn. En je moet je vervoer kunnen organiseren, daar heb je goede burens voor nodig die dat met elkaar kunnen regelen. Binnen de krimpgebieden zullen de leukste dorpjes die het dichtst bij het spoor liggen het gaan redden. Dorpen die gewoon echt onbereikbaar liggen, zullen leeglopen en mogelijk verdwijnen.'

Problematieken

Thea van der Veen rijdt ons naar Campus Winschoten, een van de vestigingen van ROC Noorderpoort. We hebben een afspraak met Hans Everhardt, adviseur van het college van bestuur. Everhardt ervaart dagelijks de werkgelegenheidsproblematiek van de regio. Hij maakt zich zorgen over de onderkant van het opleidingsgebouw: de richtingen mbo 1 en 2. Everhardt: 'Vanuit de rijksoverheid zijn we verplicht jongeren *minimaal* een mbo 2-diploma te laten halen, de beroemde of beruchte startkwalificatie. Daarmee zegt men dat je klaar bent voor de arbeidsmarkt, maar voor deze groep is hier nauwelijks werk. Dat type werkzaamheden heeft een enorme vlucht gehad naar de lagelonenlanden. Je ziet het wel weer terugkomen, maar voor deze regio nog onvoldoende.' Everhardt wijst ook op de geringe mobiliteit van de jongeren aan de onderkant. 'Ze vinden het eng om elders naar school te gaan en het thuisfront ook. Studeren in de stad Groningen vinden ze al een hele grote stap.' Om die reden probeert ROC Noorderpoort zo veel mogelijk onderwijs op lager niveau in de regio overeind te houden, hoe financieel lastig dat ook is. Everhardt: 'Daarom hebben we locaties in Appingedam, Winschoten, Veendam en Stadskanaal. Ons motto is: onderwijs dicht bij huis.'

De zorgen over het noorden kennen een lange geschiedenis

En het verplaatsen van mensen vanuit het noorden naar de Randstad? 'Onzin'

Alleen: vinden ze in de regio werk? Everhardt beschrijft hoe jonge mbo'ers aan de ene kant weggedrukt worden door volwassenen die voorheen in de sociale werkvoorziening zaten en nu moeten worden uitgeplaatst, en aan de andere kant door werkstudenten. Groningen kent van oudsher de grootste Wsw-voorziening van Nederland. Uit het recente eindrapport *Kop d'r veur* van de Commissie Ruim Baan voor Oost-Groningen (december 2015), gericht op de versterking van de economische veerkracht van het gebied, blijkt dat in december 2014 ruim 6000 personen in de Wsw zaten. Everhardt: 'De eenvoudige banen bij de Albert Heijn, de vakkenvullers, zijn eigenlijk geschikt voor onze mbo 1-2-studenten, maar die worden nu opgevuld met voormalig Wsw'ers. Tegelijkertijd hebben onze mbo'ers concurrentie van de studenten die erbij werken om hun studie te betalen.'

Wat te doen? Moet iedereen dan nog langer naar school? Everhardt zet daar grote vraagtekens bij. 'Het is echt niet realistisch om te denken dat iedereen door scholing een stapje hoger komt. Van een student op niveau 1 kan je geen student op niveau 4 maken. Zo veel groei zit er bij veel van hen niet meer in. Ze zijn vaak 16 jaar als ze bij ons binnenkomen. En veel van hen hebben in de privé-situatie problemen, ze hebben schulden- en verslavingsproblematiek en problemen vanwege gescheiden ouders. Omdat gemeenten nu zelf veel moeten financieren, sturen ze jongeren tussen de 18 en 27 jaar liever naar school, want dan krijgen ze studiefinanciering van DUO en hoeven zij geen uitkeringen te verstrekken. Vorig jaar kwamen ze zich achter elkaar bij ons aanmelden. Dan staat er weer iemand met een brief van de gemeente. "Ik moet naar school op niveau 1-2 want dan krijg ik studiefinanciering, maar ik weet niet wat ik wil, ik wil eigenlijk ook niet meer naar school, maar je moet me inschrijven." En dan komen ze bij jongeren in de klas die al moeite hebben om het niveau 1-2 te halen. Zo worden de onderwijsprocessen verstoord van jongeren die wél willen.'

Koning

Everhardt houdt een vurig pleidooi voor gerichte investeringen door de rijksoverheid in de krimpende regio's die ervoor moeten zorgen dat er banen op mbo-niveau blijven bestaan. Hij ziet mogelijkheden voor *reshoring*, het terughalen van werk dat eerder naar lagelonenlanden verdween. 'Wel met de koning naar China om de export te vergroten, maar niet nadenken over hoe we het werk terugkrijgen in dit soort perifere regio's.' Jouke van Dijk was die

ochtend wat sceptischer: 'De overheid kan zelf geen economische dynamiek creëren. Het moet *bottum-up* komen. Er zijn altijd weer die mooie plannen om de provincie het centrum te maken van nieuwe activiteiten – *ageing economy, wellness tourism*, noem maar op. Maar dan denk ik: ja dat is mooi, maar wáárom is hier dan allang niet dat soort toerisme? Het punt is: er moeten ondernemers zijn die dat zien zitten! En dan kan je er als overheid wel een bak geld neerzetten, maar dat werkt niet. Natuurlijk moet je als overheid investeren in breedband en in infrastructuur, dat is heel belangrijk, maar nogmaals: de overheid kan geen werk creëren, ze kan alleen maar faciliteren.'

Maar wat kan er wel? Van Dijk wijst op twee sporen. Het eerste is *jobcarving*, het afsplitsen van taken en taakjes. Dit kan zijns inziens in tal van sectoren heel veel relevante banen opleveren voor mensen met een mbo 2- en mbo 3-achtergrond. Nu wordt hij zelf op de universiteit 'helemaal ongelukkig' van het invullen van alle mogelijke formulieren en het kost hem enorm veel tijd en ergernis. Dat kan een administratieve kracht ook doen. En dat geldt ook voor werk bij de politie, de zorg, het onderwijs. Voorts wijst hij in de richting van de sociale economie of wat we voorheen Melkert-banen noemden. 'Er is genoeg werk. Vooral in de sectoren waar het aantal WW-gerechtigden het snelst toeneemt, in de zorg en daarna het onderwijs. Door de bezuinigingen bij de overheid ontslaan we mensen in de zorg en die zitten dan thuis terwijl mensen in verzorgingshuizen geen aandacht krijgen en niet goed verzorgd worden. En we hebben ook regelgeving die verbiedt dat iemand als vrijwilliger op een busje rijdt in Oost-Groningen omdat je dan niet volledig beschikbaar bent voor de arbeidsmarkt. Dus wij zullen moeten organiseren dat mensen die we geen reguliere baan kunnen bieden, wel iets nuttigs kunnen en mogen doen voor de samenleving. Dat moet je geen sociale dienstplicht maar werk noemen. Daar worden mensen blij en gelukkig van!' En het verplaatsen van mensen vanuit het noorden naar de Randstad?, vragen we hem tot slot. Van Dijk: 'Onzin. Ook daar zijn werklozen. In Rotterdam zijn werklozen en in Zwolle zijn werklozen, die zitten niet te wachten op onze werklozen. Nee, denk eindelijk eens serieus na over het vormgeven van een sociale economie.'

Radboud Engbersen is werkzaam bij Platform31. **Monique Kremer** werkt bij de WRR, zij is tevens bijzonder hoogleraar Actief Burgerschap aan de Universiteit van Amsterdam.

* Zie ook Van der Heijde, Hans, De PVV is in het dorp. *Agora*, jrg. 27, nr. 4, p. 26-29, 2011